



Wolfgang Kraushaar

Granice antiglobalizacijskog pokreta

Globalitet antiglobalizacijskog pokreta i njegovi socijalni, politički i društveno tako različiti izvori čine definirani profil pokreta nevjerojatnim. Ipak se, kako tvrdi Wolfgang Kraushaar, unatoč analitičkoj nesigurnosti, jedno može učiniti jasnim: njegove granice.

"Želite li danas biti bilo gdje drugdje a ne ovdje, u 'Battle of Seattle'? Mi smo došli da bismo zaustavili ovaj ludi trgovački sustav. Danas ćemo ući u povijesne knjige... Danas ćemo započeti ovaj pohod. Ovo je prvi dan... Naprijed! Marš irajmo!" Ove riječi, koje ne odaju nedostatak samopouzdanja, potječu od predsjednice američkog sindikata transportnih radnika. Izrečene su prije početka najvećih demonstracija što su ih Sjedinjene Američke Države vidjele od kraja Vijetnamskog rata.

Više od 50.000 protivnika globalizacije² 30. studenoga 1999. prolazi ulicama grada na krajnjem sjeverozapadu SAD-a na obali Tihog oceana, a koji zbog sjedišta ta kompjutorskog koncerna "Microsoft" slovi kao glavni grad "digitaliziranog kapitalizma". U Seattleu se održava zasjedanje ministara Svjetske trgovinske organizacije (WTO). Zastupnici 134 zemlje članice žele donijeti deklaraciju kojom bi oglasili novu etapu u liberalizaciji svjetske trgovine, kao i za to potrebnih financijskih transakcija. Njihova namjera je otvaranje daljnjih pravaca za globalnu slobodnu trgovinu, kao što su agrarno područje i sektor pružanja usluga. Protiv toga se u mnogim zemljama budi neraspoloženje. Demonstracije predvode tisuće sindikalaca iz Sjedinjenih Američkih Država i Kanade. Pridružuju im se šarolik mješavina zaštitnika okoliša i anarhista, kršćani i aktivista za Treći svijet, feministkinja i seljaka – uzgajivača na biološkoj osnovi, boraca za građanska prava i zaštitnika potrošača, boraca za ljudska prava i protivnika genetičke tehnologije. Ulicama odjekuju slogani poput: "The WTO has got to go. The people came and stole the show. We're citizens, not only Consumers, The World is not for sale. No Globalization without Participation".

Kada nekolicina maskiranih demonstranata počinje razbijati izloge banaka i luksuznih trgovina, intervenira policija. Pokušava rastjerati demonstrante koji bacaju kamenje. Pritom upotrebljava palice, suzavac i gumeno streljivo. Uhićeno je 600 demonstranata, među njima mnoge osobe koje nisu sudjelovale u tome. Kako većina nije spremna odati svoj identitet, nalaze se i dalje nekoliko dana pod kontrolom policije.

Kako bi diskreditirali ciljeve demonstranata kao ciljeve beznačajne manjine, predsjednik WTO-a, Mike Moore koji potječe iz Australije, izjavljuje: "Vani može demonstrirati 50.000 protiv WTO-a, u Kini pak 1,2 milijarde samo čekaju na to da postanu naš im članovima"³. Ipak je prisiljen, zajedno s

američkim voditeljem zasjedanja u Charlene Barshefskyju, u noći 3. prosinca "prekinuti" konferenciju. Zapravo je to priznanje neuspjeha. Pokazalo se da su razlike između zemalja članica glede daljnje liberalizacije svjetskog tržišta previše velike da bi se mogle prebroditi unutar zadanih uvjeta.

Dok demonstranti ishod WTO–konferencije bez rezultata slave kao pobjedu do koje je doveo njihov odlučan nastup, većina neovisnih promatrača vidi razlog prvenstveno u promašenoj diplomaciji Clintonove administracije, koja je na početku predsjedničke izborne kampanje očigledno vjerovala kako treba pokazati strogost. Ipak se većina slaže u tome da će neuspjeh takozvane "milenijske runde" WTO–a, neovisno o stvarnim ili navodnim uzrocima, međunarodnome prosvjednom pokretu protiv globalizacije dati potreban polet.⁴

Dvojica američkih publicista, koji su pratili događaje na licu mjesta, došli su do zaključka: "What we saw in Seattle... was the flowering of a new radical movement in America and across the world, rambunctious, anarchic, internationalist, well informed and in some ways more imaginative and supple than kindred popular eruptions in recent decades".⁵ Bivši i američki predsjednik Bill Clinton nakon pet turbulentnih dana izjavljuje: "Savjetujem ljudima iz WTO–a da obrate pozornost na prosvjede".⁶

Sukob oko globalizacije

O globalizaciji postoje različita mišljenja. Što je jednima nužan preduvjet za razvoj i blagostanje, drugima izgleda kao rak–rana društva. Jedno je ipak neosporno. Postoje dobitnici i gubitnici. Na jednoj strani su velika poduzeća i banke koje često bilježe osobito visoku dobit, manja i srednja poduzeća spremna na inovacije, kao i radna snaga čija je struka naročito tražena, a na drugoj je veliki dio uposlenih koji su ovisni i moraju prihvatiti gubitak stvarnih prihoda, pogoršanje svojih radnih uvjeta, spremnost na često mijenjanje radnog mjesta i golemi strah od gubitka radnog mjesta, te dio tradicionalnog srednjeg sloja, posebno samostalni gospodarstvenici koji su prisiljeni na gubitak svoje egzistencijalne osnove. Ekonomska dinamika koja je, neosporno, u stanju proizvesti do sada nepoznato bogatstvo roba i dobara, istovremeno povećava jaz između bogatih i siromašnih. Dovodi do raskola između dijelova grada, gradova, regija i takozvanih razvijenih i nedovoljno razvijenih zemalja. Socijalna nejednakost je izgleda – dosad u svakom slučaju – neminovan rezultat tog transformacijskog procesa koji se odvija u čitavome svijetu.

Svadja oko globalizacije je novijeg datuma. Odnosi se također na samu kategoriju. Za jedne je ključni pojam dinamičnog razumijevanja gospodarstva, politike i društva, za druge samo krilatica koja bi trebala označavati internacionalizaciju tržišta. U klasičnoj filozofiji povijesti ne pojavljuju se, što je svojstveno, kao pojmovi niti "globalno" niti "globalizacija". Ta kategorija koristi se samo u međunarodnom pravu nakon proširenja *ius publicum europaeum* sredinom 19. stoljeća u međunarodni pravni poredak. Društveno–znanstvena debata kojom dominira anglosaksonska literatura razvila se tek sredinom 90–ih godina i od tada se širi na pretjerani način.

Konjunktura, naravno, ne smije zavaravati da je globalizacija povijesni proces koji je očigledno već nekoliko stoljeća u tijeku⁷ i koji se tek sada sprema stvoriti vlastite gospodarsko–političke instrumente upravljanja. Već su Marx i Engels posjedovali izrazit osjećaj za probijanje svjetskog tržišta i socijalno–ekonomske posljedice takvih procesa; u njihovoj dramatici jedva da se mogu precijeniti.⁸ Dvije središnje natuknice (odrednice) najnovijih

kontroverzi, kao deregulacija i denacionalizacija, za njih su sredinom 19. stoljeća same po sebi razumljive. Bili su uvjereni da će razvoj proizvodnih snaga biti tako jak da mu neće moći odoljeti nikakve nacionalne granice i nikakvi društveni ili kulturni okovi koji bi spriječili nastanak globalnog tržišta. Tim procesom bi se "i najgora barbarske nacije povukle u civilizaciju". "Jeftina cijena njihove robe", primjećuju podrugljivo, "je teška artiljerija kojom ruše sve kineske zidove do temelja, kojom se najtvrdokornija mržnja barbara prema strancima prisiljava na kapitulaciju. Prisiljava sve nacije da prisvoje buržoaski način proizvodnje ako ne žele propasti..."⁹ Već duže vrijeme priznava se i u međuvremenu izvršeno prihvaćanje jedne komunističke zemlje kao što je Kina u Svjetsku trgovačku organizaciju, izgleda kao potvrda te prognoze.

S obzirom na polariziranu debatu, razumljivo je da jedva može postojati opće prihvaćeni pojam globalizacije. Ali je posve moguće formulirati prethodno shvaćanje kojim se pod globalizacijom ponajprije razumijeva "umrežavanje ekonomskih aktivnosti u čitavome svijetu".¹⁰ Kod sljedećeg koraka, u pokušaju da se razjasni što se pod tim razumijeva, mišljenja se jako razilaze.¹¹ Izgleda više nego logično da odlučujući pobornici neoliberalizma globalizaciju shvaćaju kao neograničenu slobodu za ekonomsko djelovanje u svakom pogledu. "Ja globalizaciju definiram", navodi predsjednik Asea-Brown-Boveri-grupe, Percy Barnevik, "kao slobodu naše grupe poduzeća da investira – gdje i kada hoće, da proizvodi – što želi, da kupuje i prodaje – gdje želi, i da putem zakona o radu ili drugim društvenim propisima smanji sva ograničenja koliko je moguće".¹² Drugim riječima; maksima njegova multinacionalnog koncerna glasi, činiti i raditi – što on želi.

Protivnicima neoliberalnog modela očigledna je tendencija pretvaranja tržišta ne ekonomije u istinska prava tržišta na društva, čije bi institucije funkcionirale samo još po načelu maksimiranja dobiti. "Pojam tržišta našeg društva opisuje stanje društva u kojem zakoni o okolišu, javna zdravstvena prevencija, zaštita potrošača, radno zakonodavstvo i slično... ne vrijede kao socijalni napredak, već kao zapreka međunarodnoj trgovini, stranim izravnim investicijama i kapitalističkom gospodarskom rastu".¹³ Po njihovoj logici, društveni bi se odnosi sve više pretvarali u čiste razmjenske odnose.

Na provedbu takove liberalno-ekonomske utopije upozoravao je povjesničar gospodarstva Karl Polanyi već u svom najznačajnijem djelu *The Great Transformation* koje je nastalo za vrijeme Drugog svjetskog rata. U njemu je zastupao tezu da ideja jednog samoregularajućeg tržišta znači "ekstremnu utopiju": "Jedna takva institucija ne bi mogla opstati duže vremensko razdoblje a da ne uništi ljudsku i prirodnu supstanciju društva; ona bi čovjeka fizički uništila, a njegov okoliš pretvorila u pustoš".¹⁴ Takvim mišljenjem artikulirao je strahove onih skeptičara i protivnika globalizacije, koji predstavljaju osnovu pokreta protiv Svjetske trgovinske organizacije, koji se već dvije i pol godine velikom brzinom izgrađuje.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO)

WTO je osnovana tek 1995. Ona je postala nasljednicom 1947. godine zaključena ugovora – General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), kojim se trebao prekinuti svaki oblik protekcionizma u trgovini diljem cijelog svijeta. Sve se više pokazivalo da je, s obzirom na rastuću uzajamnu ovisnost trgovačkih partnera, slobodnu trgovinu nedostavno shvaćati kao pitanje reguliranja carina. Pojačani intenzitet trgovačkih odnosa uvjetovao je potrebu za instancom koja bi određivala pravila natjecanja i koja bi mogla djelovati kao sudac u slučaju spora.

Odluke WTO-a su za sve članice obvezujuće i s njihove strane mogu se posredstvom gospodarskih sankcija provoditi protiv onih država koje se tih odluka ne pridržavaju. Najviše tijelo je konferencija ministara koji se tijekom dvije godine moraju barem jedanput sastati. Svaka zemlja članica u gremijima WTO-a ima jedan glas. Time oko stotinu zemalja u razvoju predstavlja većinu.

Svoj, do tada najveći nenadani udarac, WTO je valjda doživjela kada je morala povući sporazum Multilateral Agreement on Investment (MAI) kojim je predviđjela opsežnu diskriminirajuću zabranu pri odobravanju stranih investicija, zbog nedostatnog političkog prihvatanja.¹⁵ Protiv toga po čitavu svijetu nisu protestirali samo protivnici globalizacije, već su i među različitim OECD-državama, naročito u Francuskoj, porasle sumnje zbog bojazni od rasprodaje nacionalnih interesa.

WTO ima svoje sjedište u Ženevi i ima status posebne organizacije Ujedinjenih naroda. Izjednačena je sa Svjetskom bankom i Medjunarodnim monetarnim fondom (IMF). U očima protivnika globalizacije te tri institucije imaju prevelike nadležnosti koje je teško nadzirati u postavljanju pravnog okvira za medjunarodne monetarne, financijske i trgovačke odredbe; oni ih zato ismijavaju kao "nesveto trojstvo".

Antiglobalizacijski pokret

Nakon pet dana u Seattleu ne prestaje val antiglobalizacijskih prosvjeda.¹⁶ Sljedeće godine uslijedile su demonstracije¹⁷ tijekom održavanja Svjetskoga gospodarskog foruma u švicarskom Davosu, proljetnog zasjedanja Svjetske banke i Medjunarodnog monetarnog fonda (IMF) u Washingtonu, Asia-Pacific Economic samita u Melbourneu, godišnjeg zasjedanja Svjetske banke i Medjunarodnog monetarnog fonda (IMF) u Pragu, EU-konferencije u Nici, Prvog svjetskog socijalnog foruma u brazilskom Porto Allegreu, a 2001. godine prosvjedne akcije pri održavanju Svjetske gospodarske konferencije američkih država u Quebecu, EU-svjetske konferencije u Göteborgu i G-8 konferencije u Genovi. S obzirom na činjenicu da je na jednoj strani popularnost antiglobalizacijskog pokreta stalno u porastu, a prihvatanje odluka WTO-a stalno u opadanju, ne vidi se kraj protestnim aktivnostima, već naprotiv najvjerojatnije njihov porast i daljnje širenje.

Jedna od najvećih slabosti antiglobalizacijskog pokreta sastoji se u izrazito visokom stupnju fragmentiranja (*Fragmentierungsgrad*) njegovih sudionika.¹⁸ Pokušaj da ih se podijeli u tri glavne skupine shvati kao koaliciju između organiziranog radničkog pokreta, organiziranog pokreta za zaštitu okoliša i takozvanih internacionalista, kao što je to pokušao Jim O'Connell za SAD,⁹ previše je paušalan i nije primjeren. S obzirom na socijalnu heterogenost i raznolikost ideoloških stavova koji u ekstremnim slučajevima čak vode do privremene fuzije protekcionista i antiprotekcionista, savez interesa ne može dovesti daleko.

Podjela na najrazličitije manje grupe koje se s druge strane moraju promatrati i kao znak vitalnosti protestne scene može se, do određenog stupnja, kompenzirati izgradnjom mreža.²⁰ Pritom, pored već duže vremena postojećih organizacija kao "Greenpeace", "Medico International" i "Friends of the Earth", sve veću ulogu ima grupacija ATTAC, osnovana na inicijativu lijevog mjesečnika *Le Monde diplomatique*, koja se zauzima za opozivanje medjunarodnih financijskih transakcija.²¹ Iz Pariza se ovaj savez u roku od samo dvije, tri godine proširio na Zapadnu i Srednju Europu i u međuvremenu

broji u 26 zemalja više od 50.000 članova. Koliko je Attac u međuvremenu postao atraktivan i u Njemačkoj, pokazao je nedavno i kongres na Tehničkom sveučilištu u Berlinu, na kojem se sastalo više od 4.000 članova i simpatizera, među njima i jedan istaknuti ljevičar kao što je bivši i predsjednik SPD-a, Oskar Lafontaine.

Odakle atraktivnost jedne organizacije koja se nezgodno označava kao Association pour la Taxation des Transactions financiees et pour l'Aide au Citoyen (Udruženje za oporezivanje financijskih transakcija u interesu građana)? Malo tko bi se ozbiljno zanimao za jednu grupaciju kada ne bi ostavljala dojam da može zorno objasniti izrazito teško shvatljiv fenomen, da fantomu globalizacijske kritike može posredovati dojam kako ga se ciljano može provesti u pragmatično djelovanje. Toj pseudo-korektnosti u prvom redu Attac može zahvaliti svoj mobilizacijski potencijal.

Presudnija za slabost tog pokreta, koja se teško može preboljeti, bila bi činjenica da, doduše, obnavlja više ideoloških predodžbi koje najčešće završavaju u povijesno neuspjelim retorikama o klasnoj borbi, ali ne raspolaže konceptom za utjecanje na nadnacionalne institucije kao što je WTO i time na promjene aktualnog globalizacijskog smjera.²² Među većinom tih akcionističkih grupa prevladava različito izraženo ponajviše u iščekivanju. No, nada koju neki gaje, da bi mogli zaustaviti procese dereguliranja i denacionaliziranja, izgleda kao iluzija.

Mnogo toga upućuje na to da antiglobalizacijski pokret posjeduje karakter apela. On može u procesu ekonomske liberalizacije loše stanje učiniti jasnim i – zahvaljujući pozornosti izazvanoj medijima – neizravno također djelovati na izmjene, ali to ne može zaustaviti i u tom kontekstu sigurno ne može nastupiti kao samostalan subjekt.

Glede bezobzirne diskrepancije između ekonomije i politike tijekom globalizacije, antiglobalizacijski pokret može se u osnovi ciljano boriti samo za jedno – otkrivanje pozakonjenih slabosti nadnacionalnih institucija koje upravljaju tim procesom. Ta slabost u tom pogledu nije samo to, već prije svega simptom za nadaleko rasprostranjeno pomanjkanje demokracije tih institucija. Pitanje kako to popraviti, moglo bi se pak – kao što je to već i pokazalo slabljenje trgovačkih nadležnosti Ujedinjenih naroda putem Vijeća sigurnosti – pokazati kao otežavajući problem.²³ Može se svakako shvatiti kao obećavajući znak da se socijalna i političko-znanstvena rasprava sve više koncentrira na takvim pitanjima demokratizacije.

Globalizam protivnika globalizacije

Transnacionalnost je, kako glede cilja tako i glede oblika, bila bitno obilježje prijašnjih prosvjednih pokreta. Ne uzimajući u obzir klasični radnički pokret koji je uvijek ispisivao internacionalizam na svoje zastave, u Zapadnoj Europi krajem 40-ih i 50-ih godina postojala su dva pokreta, Gradjani svijeta i Pokret za Europu, koja su eksplicitno kao cilj postavila ukidanje, tj. svladavanje nacionalne države. Dok se jedan brzo izjalovio zbog fundamentalizma svoje nadnacionalne utopije, drugi je manje više srastao s pragmatičnim koracima europske integracije.

Treći transnacionalni pokret onog vremena, komunistički Svjetski mirovni pokret, pratio je samo prividno svoje ciljeve koji su prelazili nacionalnu državu. On je na kraju artikulirao svoje interese samo u cilju jačanja sovjetskog komunističkog bloka. Drugačije je to izgledalo s druga dva mirovna pokreta i

pokreta protiv naoružanja koji su nastali krajem 50-ih godina – Pokret protiv atomske smrti i Uskrсни pohod. Njih se od samog početka shvaćalo kao izraz antimilitarističkih strujanja koja su prelazila nacionalne i blokofske granice. Posebnu ulogu igrala je pritom suradnja s antinuklearnim pokretom u Japanu, gdje je zbog bacanja bombi na Hiroshimu i Nagasaki došlo do visoke mobilizacije. Povezanost koja je s jedne strane uspostavljena između Europe i Japana, te između Japana i Sjeverne Amerike s druge, istovremeno je uspostavila važnu mrežu za uskladjivanje prosvjednih aktivnosti.

Pored mirovnih pokreta koji su oduvijek već a priori bili transnacionalno usmjereni,²⁴ postojala je u 50-im i 60-im godinama druga osnovna struja, iz koje je nastao velik broj grupa i organizacija – antikolonijalizam. S novom podjelom svijeta nakon završetka Drugog svjetskog rata, koji je doveo do slabljenja kolonijalnih sila Francuske i Velike Britanije, antikolonijalna nastojanja doživjela su veliki uspon. Dvije kolonijalne sile su, doduše, dočekale kraj rata na strani pobjednika, ali istovremeno su obje zabilježile poraze u sukobima sa svojim kolonijama. U Indiji, Africi i Aziji zemlje su jedna za drugom postizale nacionalnu neovisnost.

U vremenu dekolonizacije internacionalizam je doživio proboj, iako se postizanje državne suverenosti provodilo u znaku nacionalnih znamenja. Kada se 1965. ispostavilo da su SAD za osiguranje svojih strateških interesa bile spremne u Vijetnamu voditi ne samo skriveni već i otvoreni rat, u svim dijelovima svijeta to je doživljeno kao težak udarac. Svjetska sila, koja je u malo kojem međunarodnom sukobu propustila prigodu sakriti se iza Ujedinjenih naroda, opet se vraćala u svoju kolonijalističku, odnosno imperijalističku prošlost. To je u Sjedinjenim Američkim Državama u kratkom vremenu dovelo do stvaranja Antiratnog pokreta koji je svoje aktivnosti ubrzo počeo organizirati u vezi s grupama iz drugih zemalja. Tako je već 1965. došlo do prvog međunarodnog protesta protiv rata u Vijetnamu, koji se prostirao po čitavoj zemaljskoj kugli i s godinama zgušnjavao u pojedinačne valove. Bez zalaganja većih organizacija i uz mali tehnički trud provedene su zajedničke prosvjedne akcije na području od više desetaka tisuća kilometara. Od San Francisca prema Sydneyu, od New Yorka prema Tokiju, od Kopenhagena prema Kairu, od Montreala prema Sao Paulu i od Washingtona prema Londonu, Parizu i Rimu, nije bilo potrebno veliko umijeće nagovaranja da bi se protivnici rata doveli na ulice. U nevjerojatno kratkom vremenu dan je znak za početak velikih događaja. Konstituirala se sveza koja je bila na najboljem putu da fraza "diljem svijeta" postane zbiljom. S pravom je sadašnji ministar vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Joschka Fischer, koji se prije i sdj m ubrajao u protivnike Vijetnamskog rata, zbog toga na međunarodnoj konferenciji 1993. u Pragu utvrdio da je "transnacionalna orijentacija bila bitno obilježje pokreta '68".²⁵

Što je "1968." učinilo iznimnim, iako teško shvatljivim fenomenom jest prije svega činjenica da je to bila prva globalna pobuna.²⁶ Globalizam tog pokreta ne može u međuvremenu nitko poreći, iako dosad ne postoji jasno objašnjenje za njegov nastanak.²⁷ Naročito upadljiva je bila istodobnost reformističkih odnosno revolucionarnih projekata za promjenu društva na Istoku i Zapadu, koja je kulminirala u "Praskome proljeću" i "Pariskome svibnju".

Sveza Pariza i Praga ne predstavlja doduše samo negativno, neuspjeh želja za slobodom i neovisnošću, već također jedan korak u smjeru svladavanja blokofskih granica. Povezanost između Zapadne i Istočne Europe anticipirao je do određenog stupnja povijesni obrat 1989./90./91., koji je započeo padom Berlinskog zida u Berlinu i završio raspadom Sovjetskog saveza. Slučajna

vremenska podudarnost "Praš koga proljeća" i "Pariš koga svibnja" postigla je učinak sinkroniziranja, koji je s jedne strane olakšao europsku integraciju nakon kraja Varšavskog pakta, a s druge strane još i uputio u drugi smjer.

Zajedno sa zamahom koji je bio rezultat višedesetljetnog ustrajnog procesa dekolonizacije, proizlazi da je spoj između razvijenih, srednje razvijenih i nerazvijenih zemalja svijeta koji je, na određeni način, predvidio danas vidljivu globalizaciju. Premda je veza, uspostavljena pokretom '68., pod političkim predznakom bila široka, ipak je išla zajedno sa znatno užim kulturnim ujednačavanjem. Pobjednički pohod pop-kulture koji se proširio s rock-glazbom i holivudskim filmom na vrhu s američkim predznakom, pokazatelj je globalizacije kulture mladih. U usporedbi s ekonomskom globalizacijom koja je najviše uznapredovala, politička još uvijek najviše zaostaje, dok se kulturna, mjerena dinamikom kojom se razvija, nalazi između.

Pokretom '68. s aspekta globalizacije najviše se bavio Immanuel Wallerstein. Premda su teze "1968 as a Global Event"²⁸, prezentirane 1988. na kolokviju na Brooklyn Collegeu, u nekim pogledima pretjerane, ipak je izbor perspektive u njima vrijedan spomena. On pri analizi fenomena '68. lokalne čimbenike nastajanja već unaprijed stavlja na drugo mjesto i kreće sustavno na globalnu razinu interpretacije. 1968. je bila, tvrdi on, "jedan od velikih oblikovnih događaja u povijesti modernog svjetskog sustava". Ta godina obilježila je raskid; od tada će se strukture tog sustava dugoročno mijenjati. Glavna meta pokretja koji su se formirali u to vrijeme bila je neosporna američka hegemonija između 1945. i 1967. Druga meta bila je stara ljevica, kako komunistička tako i socijaldemokratska i lijevo-nacionalistička, koju je u njihovim zemljama pokret '68. doveo u pitanje, protiv koje se borio.

Kako Wallerstein već poslijeratnom vremenu prevlasti SAD-a predbacuje globalizacijske tendencije, moguće mu je istovremeni nastanak pokreta '68. – on spominje SAD, Francusku, Čehoslovačku i Meksiko kao istaknute primjere – staviti u kontekst koji stvara preduvjete za zajedničko tumačenje. Premda njegova skica mnoga pitanja ostavlja otvorenim, ona predstavlja vrstu matrice po kojoj pokreti koji su nastali sasvim slučajno odjednom dobivaju svoje mjesto unutar logike kulturne, političke ili ekonomske globalizacije.

Koliko je među protivnicima globalizacije izražena svijest o globalizmu njihovih prosvjednih akcija, može se zaključiti iz riječi jednog švedskog demonstranta koji je sudjelovao u sukobima prilikom EU-konferencije u lipnju 2001. godine u Göteborgu. "Mi ne sanjamo o bilo kakvoj zlatnoj naprednoj državi iz prošlosti. Samo ako kapital i države postanu globalne, mora i borba socijalnih pokreta postati globalna, kako bi imala uspjeha. Mi nismo protiv globalizacije, ali vjerujemo u globalizaciju odozdo... Ovdje, u globalnim društvenim pokretima, demokracija poprima oblik u punom značenju riječi".²⁹ Čini se da je manjak demokracije taj koji većinu aktivista motivira na protest, a ne generalno suprotavljanje globalizaciji. Prosvjed bi se, prema tomu, usmjerio protiv sile ekonomskog procesa liberalizacije koju provodi švedska multinacionalna koncerna. Na "globalizaciju odozgo", poslužimo li se sloganom demonstranata, odgovorila je "globalizacija odozdo".

Slike što su iz Göteborga putem televizije obišle svijet, gotovo bez iznimke pokazale su scene uličnih borbi s očigledno "preopterećenom" policijom. Od više od 20.000 demonstranata, njih samo nekoliko stotina sudjelovalo je u militantnim sukobima. O legitimnosti prosvjednih ciljeva velike većine tim se putem moglo malo doznati. Ni o tomu da se demonstranti međusobno nisu –

kako je to predstavljao tisak – sporazumijevali mobilnim telefonima. Da bi izbjegli opasnosti od prisluš kivanja prilikom dogovora o demonstracijskoj ruti, pouzdali su se u jedno posve tradicionalno komunikacijsko i transportno sredstvo – angaž irali su kurire na biciklima.

Zenit Genova

Nakon sukoba u Göteborgu, moglo se očekivati da će se za vrijeme G–8 konferencije u Genovi aktivnosti povećati i dalje eskalirati. Po iznimno velikom odazivu koji je doživio *Genova Social Forum*, GSF, kojem se kao koordinatoru prosvjednih akcija na licu mjesta priključilo više od 700 grupacija, moglo se zaključiti koje je razmjere već na početku poprimila mobilizacija.

Što se u srpnju 2001. odigralo u talijanskome lučkom gradu zasjenilo je sve što je u takvim prigodama prije toga postojalo glede sigurnosnih mjera, s jedne strane, i oblika mobilizacije i akcija nasilja, s druge. Nakon što su već pretjerane mjere blokiranja u starogradskoj jezgri Genove dale naslutiti nešto loše, sukobi koji su uslijedili nakon toga dali su jasno do znanja kako se ovdje radilo na tome da se prekorači nevidljiva granica u javnom sukobljavanju. Scenarij obiljež en ratobornim nastupom sigurnosnih snaga, kao i odlučnoš ću demonstranata u pruž anju otpora, sve je više poprimao oblike građanskog rata. Smrt 23–godiš njeg Carla Giulianija, koji je prilikom pokuš aja napada na karabinjerski jeep ubijen ručnim vatrogasnim aparatom, izazvao je dođuše šok, ali talijansku policiju nije spriječio u tomu da za vrijeme noćnih sati ne upadne u zgradu GSF–a i tamo zlostavlja stotine protivnika globalizacije.

I promatračima i komentatorima bilo je jasno da je antiglobalizacijski pokret srpnja 2001. u Genovi postigao zenit.

Premda se u javnosti moglo pratiti kolebanje između kritike spremnosti na nasilje jedne manjine demonstranata i pretjeranog reagiranja karabinjera, brzo se ispostavilo da je cilj prosvjeda bilo to da i među vodećim europskim političarima nađje na odaziv. Od tada su se luksemburški predsjednik vlade Jean–Claude Juncker, kao i njemački savezni kancelar Gerhard Schröder, trudili u govorima i intervjuima dokazati kako ozbiljno shvaćaju prosvjede protivnika globalizacije.³⁰ Pod dojmom spektakularnog izvješ ća iz Genove, izgleda da se iznenada i saveznopolitički vjetar počeo kretati u drugome smjeru.³¹ Tema kritike globalizacije nije se proš irila jedino među stranačkim frakcijama, zastupljenim u Bundestagu. Političari, kao savezni ministar vanjskih poslova Fischer, koji se nisu dali smesti glede započetog smjera politike, odjednom su bili izlož eni pritisku. Legitimnost mnogih ekonomskih, socijalnih i ekoloških zahtjeva koje su zastupali kritičari globalizacije, nije se više pauš alno osporavala, već je postala predmetom političkih rasprava.

Scenarij građanskog rata, koji je danima dominirao ulicama i trgovima Genove, ostavio je trag i među šefovima vlada najmoćnijih industrijskih zemalja. Ubuduće će se slične konferencijske manifestacije svesti na manji oblik i vratiti se razgovorima uz kamin u prisnome krugu, kako se prakticiralo 1975. u Rambouilletu. Hoće li ta namjera moći doprinijeti tomu da se poljuljani legitimitet takvih konferencija ponovno uspostavi, krajnje je dvojbeno. Sljedeća G–8 konferencija trebala bi se održ ati 2002., svakako u osami jednog kanadskog sela u Rocky Mountainsu. Prvi protivnici globalizacije na licu mjesta već su počeli kovati planove i isprobavati scenarije kako bi se uspješ no mogle osujetiti slabe mogućnosti pristupa.

Granice antiglobalizacijskog pokreta

Pitanje što su ga postavili istraživači pokreta, radi li se u protivnikd globalizacije prije svega o krhkom savezu posve različitih strujanja i grupacija ili o pravom socijalnom pokretu³², koji bi se po svom podrijetlu, pragmatici i interesima mogao svesti pod zajednički nazivnik, za procjenu teška koje su se pojavile na posljednjim velikim demonstracijama od manjeg je značenja. Razumljivo je da to strujanje ne može postići navodnu koherenciju radničkog, ženskog ili ekološkog pokreta te će zbog toga analitički biti povezan s puno većim faktorom nesigurnosti. Pokret se socijalno, politički i geografski regrutira iz tako različitih izvora, da se jasni obrisi njegovog profila zasad ne mogu očekivati.³³ Medjutim, ono što se može objasniti kod sadašnjega razvojnog stanja toga fenomena pokreta, koji se u njegovoj dinamici jedva može procijeniti, jesu granice antiglobalizacije.

Prvo: Svaka kritika globalizacije koja pokušava prebroditi ekonomski liberalizam time što upućuje na moguće alternative, dosad je ostala duž na glede dokazivanja svoje primjenjivosti. Kapitalistička svjetska trgovina izgleda da je kako bez sjene, tako i bez alternative. Ni od jedne komunističke države koje još postoje ne proizlazi privlačnost koja bi vrijedila kao egzemplarna ili uzorna. Naprotiv, one traže, kao što se posebno jasno može vidjeti na primjeru Kine, prigodno priključenje svjetskoj trgovini, robnom i financijskom strujanju kapitalistički odredjenog tržišta. Od neuspjeha socijalističkog planskog gospodarstva u svijetu postoji još samo imanentna kritika kapitalizma.

Drugo: Svaka radikalna kritika globalizacije kao da reaktivira antikapitalističku retoriku koja je bitne dijelove svog prava na valjanost povijesno vjerojatno već izgubila. U tom pogledu u neizvjesno idu dijelovi pokreta koji ne samo da su u oporbi prema sadašnjem smjeru gospodarstva i modernizacije koji dominira svime, već ciljaju i na sustavnu alternativu gospodarstva.

Treće: Uz protukapitalističku retoriku povezan je utjecaj na različite lijevo-radikalne grupacije koje su s godinama postale beznačajne i već odavno delegitimirane. Kod nužne kritike globalizacije ne može se raditi o programu budjenja onog dijela ljevičara koji su povijesno već kašnjeni. Koliko ima nade da bi se ponovno mogao oživjeti stari san o socijalnoj revoluciji okolnim putem preko kritike globalizacije, toliko je to i neostvarivo.

Četvrto: Ono što je uvijek nanovo pokazala povijest najrazličitijih prosvjednih pokreta posljednjih desetljeća, naime da nasilje pobudjuje pozornost i tako prosvjednim akcijama, neovisno o legitimnosti postavljenih ciljeva, izaziva izgled političkog značenja, vrijedi osobito za pokret protivnika globalizacije. Povećanom ulogom medijske prisutnosti nalaze se u pravoj militantnoj klopci. Što su njihove prosvjedne akcije nenasilnije, to je manji odaziv u javnosti koja je odredjena medijima. I obrnuto: Što se nasilnije – to su još jednom trajno dokazali događaji u Göteborgu i Genovi – odvijaju prosvjedne akcije, to je jači njihov odjek u javnosti. Cijena za prelaženje granice pozornosti uporabom nasilnih sredstava u svakom je slučaju visoka. Prekoračenje legalnosti uništava ponajviše upravo ono što namjeravaju konstituirati u javnosti. Posebice proračunati neredi manjinskih grupacija uvijek prijete nanovo podjeli pokreta. Može se sumnjati u to da bi prijedlog londonskog *New Economic Foundation* – a, pod nazivom "Code of Protest", kojim se obvezuju planirati akcije bez nasilja, mogao nešto promijeniti.

Peto: Borba protiv globalizacije u sebi nosi sablasne crte. Polivalentnost ključne riječi koja oscilira između tako različitih dimenzija kao što su ekonomija i politika, kultura i društvo, pokazuje se u difuziji mogućih kontrahehata. Često je nejasno tko je stvarni adresant prosvjeda. Jesu li to multinacionalni koncerni, nadnacionalne organizacije ili pojedinačne države odnosno njihove vlade, ili svi ti akteri zajedno? Globalizacija je apstrakcija, ali se pokazuje u mnogim konkretizacijama, no u svojoj strukturi jedva je opipljiva. Prije svega, više ne postoji pouzdana razlika između unutrašnjeg i vanjskog.

I protivnici globalizacije već su duže vrijeme upleteni i fungiraju unutar logike koju određuje globalizacija. Mogućnost pozicioniranja izvan protivnički apostrofiranog vladajućeg sustava, kao u vrijeme antiimperijalizma ili antikolonijalizma, blokirana je. Konferencije na vrhu pružaju demonstrantima, koji traže povode kako bi uopće našli neku točku djelovanja, jedva više od arena za što spektakularniji nastup. Kako nemaju uvid i utjecaj na ekonomske procese odlučivanja, oni traže priliku da artikuliraju svoj prosvjed. Pri tome se pretpostavlja da bi pritisak na političke predstavnike najmoćnijih država mogao imati utjecaja na gospodarsko-politički relevantne odluke. To bi mogla biti fikcija. Čak i da su prosvjedi u Seattleu zaista imali utjecaja na neuspjeh, što je potpuno sporno, bilo bi preuranjeno donositi zaključke da bi to mogla biti strategija koja obećava uspjeh. Spriječiti donošenje odluka WTO-a jedna je stvar, a utjecati konstruktivno na proces globalizacije nešto posve drugo.

U sjeni islamskog terorizma

Otkad su oteta četiri putnička zrakoplova i otkad su se dva od njih zabila u njujorške Twin Towerse te dovela do njihova urušavanja, svijetu se zaustavio dah. Uvjerenje da nakon 11. rujna 2001. ništa neće biti kao prije, većina je u međuvremenu odbijala kao preuranjenu reakciju, i to onih koji su prije svega bili sigurni da je izvršen rez izazvan terorističkim napadima puno dublji nego što je to došlo do izražaja u televizijskim prijenosima i drugim izvješćima.

Postoji ipak barem jedna grupacija, odnosno jedna struja koju pri korekturi tog opažanja ne bi trebalo uzimati u obzir. Za nju vrijedi navodna pretjerana reakcija da nakon 11. rujna ništa više neće biti kao prije u nepromijenjenom i potpuno specifičnom smislu. Napadi na Svjetski trgovački centar i Pentagon ostavili su potpuno različita i mnogostruka uništenja također na polju semiotike. Upravo stoga što su napadi ostali bez priznavanja krivnje, porasla je njihova simbolička napetost put neizmjernog. U padu Twin Towersa vidio se ne samo napad na najviše i nebudere s uređima New Yorka i time arhitektonski najvažnije kapitalne Sjedinjenih Američkih Država, već i napad na vrh svjetske trgovine.

Otkad za svaku antikapitalističku akciju protivnika globalizacije, odnosno kritičara, postoji opasnost da se takvu u njejoj simbolici promatra kao zajedničku stvar s islamskim teroristima. Ono što se do tada izrazilo kao kritika Svjetske trgovačke organizacije (WTO), moglo je sada dovesti do uništenja Svjetskoga trgovinskog centra. Jedna od najvažnijih figura kritike globalizacije, glede toga lakonski je primijetila: "Najprije se razbije prozor Satrbucksa – onda se ruši i World Trade Center".³⁴ Ta izjava pokazuje jednu elementarnu potešku: Između kritike globalizacije, koja je u svojoj legitimnosti neosporna, i terorizma koji se ni po čemu ne može legitimirati – ni socijalno, ni ekonomski, ni religiozno, niti kulturološki – izgleda da postoje još samo gradualne razlike i ništa više, što bi se moglo shvatiti kao kvalitativna razlika.³⁵ Akcije terorista kao da ne predstavljaju ništa drugo do povećanje u

sklopu jedne te iste logike radikaliziranja i eskaliranja.

Ova opasnost od manjkave sposobnosti razlikovanja ili – obrnuto formulirano – prenatlaš ene želje za identifikacijom, odražuje se i u mišljenju jednog istaknutoga socijaldemokratskog bivšeg političara. Bivši i ravnatelj Instituta za znanstveno istraživanje preduvjeta rata i mira u Hamburgu, Egon Bahr, provokativno je označio terorističku organizaciju El–Qaeda, u jednom prilogu, kao "NGO", kao "Non–Governmental Organization".³⁶ Ovakva oznaka može uputiti na to da ovdje više nije riječ o ratu u konvencionalnom smislu u kojem su suprotstavljeni državni akteri; ipak se time istovremeno izjednačuje svaka kvalitativna razlika nasuprot legitimnih aktera na međunarodnom polju djelovanja.

¹ Citirano prema: Maria Mies, *Globalisierung von unten. Der Kampf gegen die Herrschaft der Konzerne*, Hamburg 2001., str. 10.

² Kada se ovdje govori o protivnicima globalizacije ili pristašama protuglobalizacijskog pokreta, onda to nije izotnačno kao da s tim stavom mora biti povezano opće suprotstavljanje globalizaciji. Kritički stav prema procesu ekonomske globalizacije nije, na što se često s pravom upućuje, identičan s paušalnim odbijanjem globalizacije. Upravo najvažnije grupacije iz svoga spektra zagovaraju demokratski vodjeni i nadzirani oblik globalizacije.

³ Citirano prema: Rainer Tetzlaff, WTO – "Protest und Verheißung in Seattle. Worum geht es bei der "World Trade Organization"?", u: *Gegenwartskunde*, sv. 3, 2000., str. 275.

⁴ Usp. Steven Greenhouse, "Seattle Protest Could Have Lasting Influence On Trade", u: *New York Times*, 4. prosinca 1999.

⁵ Alexander Cockburn / Jeffrey St. Clair, *Five Days That Shook The World. Seattle and Beyond*, London / New York 2000., str. 1. Slična izjava mogla se pročitati već i u prvim reakcijama u feljtonima njemačkog dnevnog tiska. Usp. Marc Cooper, "Seattle ist erst der Anfang", u: *Süddeutsche Zeitung*, 8. prosinca 1999.

⁶ *Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen*, god. 13., sv. 2, 2000., str. 102.

⁷ Usp. k tome spise Immanuela Wallersteina: *The Modern World System I, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World–Economy in the Sixteenth Century*, New York 1974.; *The Modern World System II, Mercantilism and the Consolidation of the European World–Economy, 1600–1750*, New York 1980.; *The Modern World System III, The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World–Economy, 1730–1840*, San Diego 1989.

⁸ U prvom odlomku Komunističkog manifesta, u kojem oni buržoaziju označavaju kao klasu modernih kapitalista kojoj suprotstavljaju proletarijat, klasu modernih najamnih radnika, stoji: "Das Bedürfnis nach einem stets ausgedehnteren Absatz für ihre Produkte jagt die Bourgeoisie über die ganze Erdkugel. Überall muß sie sich einnisten, überall anbauen, überall Verbindungen herstellen. Die Bourgeoisie hat durch ihre Exploitation des Weltmarkts die Produktion und Konsumtion aller Länder kosmopolitisch gestaltet." Karl Marx /Friedrich Engels, Manifest komunističke partije, u: Karl Marx /Friedrich Engels, Werke, sv. 4, izd. Instituta za marksizam – lenjinizam pri CK SED–a, (Istočni) Berlin 1969., str. 465 f.

⁹ Isto.

¹⁰ Jürgen Friedrichs, Globalisierungs – Begriff und grundlegende Annahmen, u: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8. kolovoza 1997., B 33–34/97, str. 3.

¹¹ Usp. debatu između ekonomskih znanstvenika i povjesničara gospodarstva u: Ulrich Beck (Izdavač), *Politik und Globalisierung*, Frankfurt am Main 1998.

¹² Gerard Greenfield, u: Robert A. Senser (izdavač), *Human Rights for Workers: Bulletin* br. V, od 15. prosinca 2000., www.senser.com

¹³ Jim O'Connell, Die Konferenz von Seattle und die Anti–WTO–Bewegung, u *Prokla*, ožujak 2000., god. 30. br. 118, str. 158.

¹⁴ Karl Polany, *The Great Transformation. Politische und ökonomische Ursprünge von Gesellschaften und Wirtschaftssystemen*, Beč 1977., str. 17.

¹⁵ Politolog Peter Cornelius Mayer–Tasch upozoravao je glede MAI–a sljedećim riječima: "Posljedica stupanja na snagu jednog takvog sporazuma značila bi veliki gubitak ovlasti našeg političkog sustava, koji bi imao nesagledive popratne posljedice." U: Fritz R. Glunk (izd.), *Das MAI und die Herrschaft der Konzerne. Die Veränderung der Welt durch das Multilaterale Abkommen über Investitionen* München 1998., str. 11; usp. osim toga: Maria

- Mies/Claudia von Werlhof, *Lizenz zum Plündern*, Hamburg 1998.
- 16 Korisno bi bilo detaljnije istražiti preteče antiglobalizacijskog pokreta. Tako su već u rujnu 1988. u Zapadnom Berlinu održane velike demonstracije protiv godišnjeg zasjedanja Međunarodnog monetarnog fonda (IMF), gdje se zahtijevalo trenutno ukidanje dugova kao i pravedniji svjetski gospodarski poredak, na kojima je sudjelovalo više od 80.000 prosvjednika.
 - 17 Usp. izlaganje Carolin Emcke i dr., "Auf na Genua!", u: *Der Spiegel*, 25. lipnja 2001., god. 56., br. 26, str. 126–131
 - 18 Šareniju gomilu teško se može zamisliti, mišljenje je jednog njemačkog sociologa glede sastava prosvjednika u Seattleu: Claus Leggewie, "David protiv Golijata: Seattle i posljedice," u: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 24. studenoga 2000., sv. 48/2000., str. 3.
 - 19 Jim O'Connell, isto, str. 170.
 - 20 Na izrazitu ulogu interneta pri organiziranju upućuju najčešće kritičari ili protivnici antiglobalizacijskog pokreta. Ova uputa, koja očito špekulira s time da dokaže neuvjerljivost motiva aktera zbog uporabe najmodernijih informacijskih tehnologija, ipak je površna. Zbog čega se prosvjedni pokreti, ako već sami po sebi nisu usmjereni antitehnički, ne bi služili world-wide–webom kako bi nadoknadili barem neke od svojih velikih nedostataka nasuprot multinacionalnim koncernima?
 - 21 Tobin-porez dobio je ime prema američkom ekonomskom znanstveniku Jamesu Tobinu, a predviđa da se svi devizni poslovi na burzama optereće nametom od 0,1%. Uz pitanje vrijedi li taj porez zaista kao instrument kontrole, usp.: Angelika Köster-Loßack / Karl-Heinz Stecher, "Globalizacija ima previše gubitnika" u: *Frankfurter Rundschau*, 18. rujna 2001.
 - 22 Glede diskusije o najrazličitijim strategijama otpora unutar antiglobalizacijskog pokreta, usp. Barry K. Gills (izd.), *Globalization and the Politics of Resistance*, London 2001.
 - 23 Tako Ulrich Beck misli da mora konstatirati načelnu "dilemu demokracije": "Dok se u okviru demokratski legitimirane, nacionalno državne politike u sve većoj mjeri politički legitimiraju ne–odluke, u transnacionalnom okviru 'ne–politike' donose se demokratski nelegitimirane odluke transnacionalnog dometa i probojne snage". Ulrich Beck, Dilema demokracije u vremenu globalizacije, u: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 11. rujna 1998., B 38/98, str. 4.
 - 24 Usp. April Carter, *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945*, London/New York 1992.
 - 25 Heinrich-Böll-zaklada (izd.), *Prag – Berlin – Paris – 1968*. Međunarodna konferencija 21./22. svibnja 1993. u Pragu, Prag 1993., str. 17.
 - 26 Na to se stajalište koncentrirao jedan američki istraživač pokreta u komparativnoj studiji: George Katsiaficas, *The Imagination of the New Left. A Global Analysis of 1968*, Boston 1987.
 - 27 Najjasnije to izražava socijalna psihologinja Beate Fietze: "Pokret '68. može se označiti kao globalni pokret koji je upadljiv u znatnoj koincidenciji zajedništva i razlika u dotičnim nacionalnim kontekstima i za koji se prije svega ne može imenovati organizirani globalni akter; umjesto toga nositelj pokreta velik je broj nekoordiniranih spontanih aktera." Beate Fietze, "Duh nemira – šezdesetosmaška generacija kao globalni fenomen obrata", u: Rainer Rosenberg /Inge Münz-Koenen/Petra Boden (izd.), *Der Geist der Unruhe – 1968 im Vergleich Wissenschaft – Literatur – Medien*, Berlin 2000., str. 6.
 - 28 Immanuel Wallerstein, *Revolucija 1968. u svjetskom sustavu*, u: "Theory and Society", sv. 18 / 1989., str. 431–449; njem. verzija u: Etienne Francois Matthias Middell/Emmanuel Terray/Dorothee Wierling (izd.), "1968 – ein europäisches Jahr?", Leipzig 1997., str. 19–33.
 - 29 Olle M. (Stockholm), Drei Tage, die Europa schaden, u: www.motkraft.net
 - 30 "Ja protivnike globalizacije shvaćam jako ozbiljno." Luksemburški predsjednik vlade Jean-Claude Juncker o konferencijama i odgovornosti Europske zajednice, u: *Frankfurter Rundschau* od 27. kolovoza 2001.; "Tko okreće veliko kolo?" Savezni kancelar savjetuje da se prosvjed protivnika globalizacije shvati ozbiljno. Načelni govor Gerharda Schrödera o gospodarskoj politici, u: *Frankfurter Rundschau*, 6. rujna 2001.
 - 31 Takva je izjava u publicističkom prilogu zamjenika predsjednika frakcije SPD-a u Bundestagu: Michael Müller, "Pouka iz Genove: Situacija se mijenja", u: *Berliner Zeitung*, 3. kolovoza 2001.
 - 32 Dieter Rucht, Prosvjednici konferencija izgubili su svoju nevinost, u: *Frankfurter Rundschau*, 3. kolovoza 2001.
 - 33 Glede diskusije o konstitucionalnom sklopu socijalnih pokreta, usp.: Paul Ekins, *A New World Order. Grassroots movements for global change*, London/New York 1992; Donatella della Porta, Hanspeter Kriesi, Dieter Rucht (izd.), *Social Movements in a Globalizing World*, London/New York 1999.; John A. Guidry, Michael D. Kennedy, Mayer

N. Zald (izd.), *Globalizations and Social Movements. Culture, Power and the Transnational Public Sphere*, Ann Arbor 2000.; Ansgar Klein, Ruud Koopmans, Heiko Geiling (izd.), *Globalisierung – Partizipation – Protest*, Opladen 2001

- ³⁴ Naomi Klein, "Znakovi i rane – je li teror uniš tío i antiglobaliste?" u: *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 14. listopada 2001.
- ³⁵ "Svaka taktika koja počiva na tomu da napada vidljive simbole kapitalizma – bez obzira na to koliko mirovna – nalazi se nakon 11. rujna u potpuno izmijenjenu semiotičkom krajobrazu. Napadaji su doduš e bili čin stvarnog i zastraš ujućeg terora; bili su takodjer čin jednog rata – simbola i neposredno su i shvaćeni kao takvi". Naomi Klein, isto.
- ³⁶ Jedna NGO (nevladina organizacija) koja nije shvaćana ozbiljno, jednim je udarcem u jedinjoj velesili uzdrkala vodeće centre kapitala i vojske, monopol nasilja drž ave. Kao nevladina organizacija koja djeluje globalno slično kao Greenpeace, koja nije izabrana, obvezna samo vlastitim ciljevima, ali za razliku od Greenpeacea spremna na nasilje kako bi uniš tila jedan poredak koji prema vlastitom fundamentalističkom uvjerenju mora biti uniš ten". Egon Bahr, "Die Chance des 11. September 2001", in www.vdw-ev.de

Published 2003–04–17

Original in German

Translation by Marieta i Kristina Djaković

Contribution by Nova Istra

(c) Nova Istra